

Inhoud

Voorwoord *door Tom Sauer* 7

Inleiding 13

1. De fabel van de nucleaire afschrikking en de mythe van MAD 15
2. De atoomgeheimen ontrafeld en de mogelijkheid van een kernbom onderzocht 25
3. Het Manhattan Project en de bom getest 35
4. Van atoomaanval naar wapenwedloop 45
5. Over nucleaire intimidatie en atoomdiplomatie 59
6. Het listige non-proliferatieregime en de TPNW-hoop 81
7. Wapenbeheersing: vallen, opstaan en weer vallen 99
8. Modernisering van de kernwapenarsenalen 115
9. Hypersonische wapens 137
10. De kernwapenpolitiek van de NAVO 149
11. Het TPNW, de NAVO en België 165

Epiloog 173

Noten 179

Bibliografie 191

11. Het TPNW, de NAVO en België

‘Het is heel belangrijk om kernwapens te delegitimeren en te devalueren. We hebben bijna mythische proporties gegeven aan deze wapens, maar het zijn gewoon gigantische radioactieve bommen die enorm veel geld kosten en heel gevaarlijk zijn.’

– BEATRICE FIHN, directeur van de Internationale Campagne voor de Afschaffing van Kernwapens (ICAN)

Als expliciet zelfverklaarde *nucleaire alliantie* is de NAVO niet blij met het nieuwe VN-Verdrag inzake een Verbod op Kernwapens (TPNW), dat op 22 januari 2021 in werking trad. Het TPNW breidt het internationale anti-kernwapenregime uit met onvermijdelijke repercussies op het vlak van internationaal recht, nucleaire samenwerking of investeringen. En dat wordt binnen de NAVO als bedreigend beschouwd voor haar nucleaire identiteit. Het gevolg is een scherpe afwijzing van het TPNW.

NAVO-lidstaat Noorwegen speelde aanvankelijk een belangrijke rol in de totstandkoming van het kernwapenverbod en was gastland voor een van de *humanitaire conferenties* die aan het onderhandelingsproces voor een verbodsverdrag voorafgingen. De VS-ambassade in Noorwegen waarschuwde de Noorse beleidsmakers dat een verbod op kernwapens ‘in conflict was met het Noorse lidmaatschap van de NAVO’.¹ Daarop taande het Noorse engagement in het hele proces.

De VS namen het zekere voor het onzekere. Op 17 oktober 2016 stuurde de VS-vertegenwoordiging bij de NAVO een brief naar alle NAVO-leden om ze ‘sterk aan te moedigen om *neen* te stemmen bij

elk stemming in het Eerste Comité van de VN [dat verantwoordelijk is voor ontwapening] over het opstarten van onderhandelingen voor een nucleair verbodsverdrag'. De VS herinnerden eraan dat de nucleaire afschrikking een 'kernelement van de algemene strategie van de NAVO' is. De brief was niet zonder effect. De eigenlijke onderhandelingen over een TPNW in maart, juni en juli 2017 werden geboycot door alle kernwapenstaten en NAVO-lidstaten, op Nederland na. Nederland was dan wel aanwezig in New York, maar stemde als enige land tegen het VN-Verdrag.

Op 20 september 2017 werd de verdragstekst opengesteld voor ondertekening. Geen enkel NAVO-lid zette zijn handtekening of is dat voorlopig van plan.

In haar verzet tegen het TPNW maakt de NAVO gebruik van valse argumenten en zelfs desinformatie. Midden december 2020 stuurde de NAVO de volgende verklaring de wereld in: 'Nu de inwerkingtreding van het Verdrag inzake het Verbod op Kernwapens nadert, herhalen we collectief onze oppositie tegen dit verdrag, omdat het de steeds uitdagender wordende internationale veiligheidsomgeving niet weerspiegelt en in strijd is met de bestaande non-proliferatie- en ontwapeningsarchitectuur.'²

Ondanks de beweringen van de NAVO dat het TPNW in strijd is met het Non-proliferatieverdrag, bevestigen verschillende juridische studies dat beide verdragen complementair zijn. Een studie van het wetenschappelijk bureau van de Duitse Bondsdag concludeerde: 'Het TPNW ondermijnt het NPV niet. Ze maken beide deel uit van een gemeenschappelijke nucleaire ontwapeningsarchitectuur.'³

Het Non-proliferatieverdrag wordt expliciet vermeld in de preambule van het TPNW. Daarin wordt bevestigd dat 'de volledige en effectieve uitvoering van het [NPV], dat de hoeksteen vormt van het regime van nucleaire ontwapening en non-proliferatie, een cruciale rol speelt bij het bevorderen van internationale vrede en veiligheid'. In Artikel 18

van het TPNW staat bovendien: ‘De uitvoering van dit Verdrag doet geen afbreuk aan de verplichtingen die zijn aangegaan door de staten die er partij bij zijn, met betrekking tot bestaande internationale overeenkomsten waarbij ze partij zijn, indien die verplichtingen in overeenstemming zijn met de Verdrag.’

In Artikel 6 van het NPV staat dan weer dat de partijen naar onderhandelingen moeten streven die leiden tot een ‘verdrag voor algemene en volledige (nucleaire) ontwapening onder strikte en effectieve internationale controle’. Het TPNW dient dus eerder gezien te worden als een aanvulling en uitvoering van de ontwapeningspijler van het NPV.

Een terugkerend argument van de NAVO tegen het TPNW is dat het in strijd is met de ‘wettelijke verplichtingen van onze lidstaten met betrekking tot kernwapens [onder andere doelend op het *nuclear sharing*-beleid van de alliantie]’.⁴ In het NAVO-verdrag van 1949 staan evenwel nergens verplichtingen met betrekking tot kernwapens. Het is pas in het Strategisch Concept van 2010 dat de NAVO zichzelf definieert als een nucleaire alliantie. Het Strategisch Concept is echter een louter politiek document, geen verdrag waaruit wettelijke verplichtingen voortvloeien. Verschillende NAVO-lidstaten besloten overigens al een hele tijd geleden dat ze geen kernwapens op hun grondgebied toelaten (Denemarken, IJsland, Litouwen, Noorwegen en Spanje). NAVO-lid en kernwapenmacht Frankrijk voert dan weer een volledig onafhankelijke nucleaire politiek en was nooit lid van de Nucleaire Planning Groep van de NAVO. Landen die VS-kernwapens op hun grondgebied hebben in het kader van de nucleaire taakverdeling van de NAVO, zouden die wel moeten terugsturen naar afzender indien ze zouden willen toetreden tot het TPNW. Een dergelijke beslissing zou trouwens tegemoetkomen aan de wettelijke verplichtingen die voortvloeien uit het Non-proliferatieverdrag, dat de overdracht en directe en indirecte controle over kernwapens aan niet kernwapenstaten verbiedt en vraagt dat landen ‘effectieve maatregelen’ nemen tot ontwapening.

Volgens een ander argument van de NAVO ontbreekt het in het TPNW aan ‘rigoureuze en duidelijke mechanismen voor verificatie’, de zogenaamde *safeguards*. *Safeguards* zijn maatregelen die moeten verzekeren dat staten hun nucleaire installaties enkel voor vreedzame doeleinden gebruiken en niet voor een kernwapenprogramma. Het TPNW stelt uitdrukkelijk dat ‘op zijn minst’ de bestaande *safeguards*-verplichtingen van het Internationaal Atoomenergieagentschap behouden blijven. Alle *safeguard*-maatregelen die daar bovenop zouden komen, versterken dus het verificatieregime. Het TPNW bepaalt dat de partijen bij het verdrag werk moeten maken van een controlesysteem voor kernwapenstaten die beslist hebben om te ontwapenen en tot het VN-Verbodsverdrag willen toetreden. Daarmee werd alvast een lacune binnen het NPV opgevuld, dat niets voorziet voor kernwapenstaten die van hun nucleair statuut af willen.

Ook sinds de inwerkingtreding van het TPNW op 22 januari 2021 blijft de NAVO er zich hardnekkig tegen verzetten. Tijdens de NAVO-top in Brussel in juni 2021 herhaalde de alliantie dat het Verdrag inzake het Verbod op Kernwapens ‘niet strookt met het nucleaire afschrikingsbeleid van het bondgenootschap, in strijd is met de bestaande non-proliferatie- en ontwapeningsarchitectuur, het NPV dreigt te ondermijnen en geen rekening houdt met de huidige veiligheidsomgeving’. Verder verklaarde de NAVO: ‘Wij aanvaarden geen enkel argument dat het TPNW een afspiegeling is van, of op enigerlei wijze bijdraagt aan de ontwikkeling van het internationaal gewoonterecht.’ Dit statement was meteen ook een niet mis te verstane waarschuwing aan het adres van lidstaten die stiekem toch zouden overwegen om tot het Verbodsverdrag toe te treden.⁵

Als voorbeeldige leerling in de NAVO-klas loopt België in de pas. Nochtans werd er in het Belgisch regeerakkoord van 30 september 2020 een opening gemaakt richting het TPNW. De zeven coalitiepartijen beloven in het regeerakkoord dat het land zich ‘actief zal blijven

inzetten voor nucleaire ontwapening en non-proliferatie op mondiaal niveau'. Het Non-proliferatieverdrag blijft daarbij de hoeksteen. 'België zal een proactieve rol spelen in de NPV-Toetsingsconferentie in 2021 en samen met de Europese NAVO-bondgenoten nagaan hoe het multilaterale non-proliferatie kader te versterken en hoe het VN-Verdrag op het Verbod op Nucleaire Wapens een nieuwe impuls kan geven aan multilaterale nucleaire ontwapening.' Het regeerakkoord legde wel een belangrijke randvoorwaarde op. Dit moet allemaal gebeuren 'zonder afbreuk te doen aan onze engagementen en verplichtingen binnen NAVO'.⁶

Deze passage in het regeerakkoord was duidelijk een compromis, maar dan één waarin ook een tegenstelling zit vevat die het Belgische niveau overstijgt. België is lid van een militair bondgenootschap dat kernwapens als een cruciaal onderdeel ziet van zijn militaire strategie. Daartegenover staan de verplichtingen uit het Non-proliferatieverdrag, die niet stroken met de nucleaire identiteit van de NAVO.

Vooralsnog krijgt de NAVO-positie binnen de regering duidelijk de bovenhand. Ondanks de opening die het regeerakkoord maakt richting het TPNW stemde België in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties sinds 2018 consequent tegen een jaarlijkse resolutie van de Algemene Vergadering van de VN die het TPNW verwelkomt en landen oproept om 'zo spoedig mogelijk' toe te treden.⁷ Een onthouding zou nochtans een betere weerspiegeling zijn geweest van de verdeelde posities die de meerderheidspartijen innemen over het nucleair verbodsverdrag.

In een mededeling lichtte het ministerie van Buitenlandse Zaken het Belgische stemgedrag binnen de VN toe. Het TPNW 'zou een nieuwe impuls kunnen geven aan de multilaterale nucleaire ontwapening. Maar het is niet het juiste instrument om onze doelstellingen, namelijk het initiëren van wereldwijde, wederzijdse en geleidelijke inspanningen, te bereiken. Daarom blijft België tegen deze resolutie stemmen'.⁸

Toch is de steun in België voor het Verbodsverdrag groot. Uit een opiniepeiling van 2020, uitgevoerd door YouGov, bleek dat 77 procent van de Belgen vindt dat het land lid moet worden van het TPNW. Slechts 11 procent is tegen toetreding. Bovendien vindt 66 procent dat België een van de eerste NAVO-staten zou moeten zijn die toetreedt, zelfs al staat het onder druk van de bondgenoten om dit niet te doen.⁹

Meer dan 150 Belgische burgemeesters ondertekenden in 2018 een brief aan de Belgische regering en het Belgische parlement waarin werd opgeroepen tot ondertekening en ratificatie van het TPNW.¹⁰

In 2020, op de Internationale Dag van de Vrede – 21 september – publiceerden een rits voormalige politieke leiders, onder wie ex-secretaris-generaal van de VN Ban Ki-moon, maar ook de Belgische ex-premiers Yves Leterme en Guy Verhofstadt, de Belgische ex-minister van Buitenlandse Zaken Erik Derycke, en ex-secretaris-generaal van de NAVO Willy Claes, een open brief ter ondersteuning van het Verdrag inzake het Verbod op Kernwapens.¹¹ ‘Door te beweren dat nucleaire wapens ons beschermen, promoten we de gevaarlijke en misplaatste overtuiging dat nucleaire wapens de veiligheid vergroten. In plaats van vooruitgang mogelijk te maken in de richting van een wereld vrij van nucleaire wapens, beletten we dit en houden we nucleaire gevaren in stand – allemaal uit angst om onze bondgenoten die zich aan deze massavernietigingswapens vastklampen boos te maken’, aldus de brief. De ondertekenaars, van wie de grote meerderheid politici uit NAVO-landen, roepen op om ‘moed en durf te tonen – en zich bij het [TPNW-]verdrag aan te sluiten’.

In 2020 werd een motie om de regering op te dragen de Amerikaanse kernwapens van Belgisch grondgebied terug te trekken en zich aan te sluiten bij het TPNW nipt verworpen in het Belgisch parlement, met 66 stemmen voor en 74 tegen. In 2021 werd in hetzelfde parlement een resolutie aangenomen waarin de regering werd verzocht om met de

Verenigde Staten en Rusland in gesprek te gaan over hoe het TPNW een nieuwe impuls kan geven aan multilaterale nucleaire ontwapening.

Op 2 maart 2021 veegde minister van Buitenlandse Zaken Sophie Wilmès, in de parlementaire Commissie Buitenlandse Betrekkingen, echter volledig de vloer aan met het TPNW: 'De politieke onverenigbaarheid van het TPNW en het NAVO-lidmaatschap is kristalhelder en België neemt hetzelfde logische standpunt in als de andere NAVO-leden en de meeste EU-leden.'¹² Daarmee maakte ze in één zin duidelijk dat er helemaal niets in huis zou komen van de in het regeerakkoord geformuleerde intentie om samen met de Europese NAVO-bondgenoten na te gaan hoe het TPNW een nieuwe impuls zou kunnen geven aan multilaterale nucleaire ontwapening.